

Święcki, Cezary K.

Szkic o życiu i twórczości Janka z Czarnkowa

Notatki Płockie 53/2-215, 16-17

2008

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

SZKIC O ŻYCIU I TWÓRCZOŚCI JANKA Z CZARNKOWA

Abstrakt

Janko urodził się około 1320 roku w Czarnkowie. W 1348 został kanclerzem biskupim i wikariuszem diecezji szweryńskiej, w 1356 kanonikiem poznańskim, a następnie wrocławskim, kruszwickim, krakowskim i plockim za czasów biskupa Stanisława Sówki z Gulczewa. W 1366 objął urząd podkanclerzego Kazimierza Wielkiego. Po śmierci króla wziął udział w spisku wymierzonym przeciwko Ludwikowi Węgierskiemu, za co skazany został na banicję i utratę mienia. Ostatnie lata życia spędził w Gnieźnie poświęcając się m.in. działalności literackiej, gromadząc źródła historyczne mające stanowić podstawę jakiegoś syntetycznego opracowania dziejów Polski i spisując swoją kronikę. W Kronice, znakomitym dokumencie okresu przejściowego w Polsce, rozpoczynającej się opisem ostatnich dni życia króla Kazimierza, Janko, naoczny świadek i uczestnik wydarzeń, nakreślił rządy Ludwika Andegaweńskiego, regencję jego matki Elżbiety Łokietkówny i okres bezkrólewia do 1384 roku.

Słowa kluczowe: Janko, kanonik, Płock, podkanclerzy, kronika

Jan (Janko) urodził się najpewniej około 1320 roku¹ jako syn Bogumiła, wójta w wielkopolskim Czarnkowie nad Notecią². Niewiele wiadomo o jego wykształceniu, jednak przydane mu „*iuris peritus*” świadczyłoby, że studiował prawo w Bolonii, choć najpewniej nie zdobył żadnego stopnia uniwersyteckiego. Karierę kościelną rozpoczął na dworze Andrzeja z Wiślicy, od roku 1348 biskupa w Szwernie (Meklemburgia), niegdyś dyplomaty w służbie Władysława Łokietka, uzyskując w 1352 roku kanonię w Bützow i plebanię w Tarnowie, z czasem pełniąc funkcję kanclerza dworu biskupiego i wikariusza diecezji szweryńskiej. Po śmierci biskupa Andrzeja w 1356 Janko powrócił do kraju. W tymże roku został kanonikiem poznańskim, w 1362 wrocławskim i jednocześnie jednym z notariuszy w kancelarii królewskiej Kazimierza Wielkiego. W latach 1362-1366 kilkakrotnie posłował na dwór papieża Urbana V do Awinionu, m.in. z ramienia biskupów: poznańskiego Jana Doliwy i wrocławskiego Macieja z Gołańczy, czy w sprawie założenia Akademii Krakowskiej. W 1366 objął po Janie z Buska urząd podkanclerzego króla Kazimierza. W tym czasie otrzymał również kantorię a następnie dziekanię wrocławską, kanonię kruszwicką, krakowską i plocką za czasów biskupa Stanisława Sówki z Gulczewa (1367-1375), „dzielnego obrońcę dóbr i swobód kościelnych”, wcześniej scholastyka we Włocławku³, wreszcie pod koniec 1368 archidiaconat gnieźnieński. Po wstąpieniu na tron polski w 1370 Ludwika Węgierskiego Janko, zwolennik księcia słupskiego Kaźka, wnuka kazimierzowego (zm.1377) a przeciwnik polityczny dynastii ande-

gaweńskiej, wziął udział w spisku wymierzonym przeciwko nowemu monarsze. Oskarżony o kradzież insygniów koronnych z grobowca Kazimierza Wielkiego pozbawiony został piastowanych urzędów, a w 1372 roku przez sąd komisarski złożony z dostojników wielkopolskich uznany winnym zbrodni obrazy majestatu i skazany na banicję i utratę mienia. Jako wygnaniec przebywał we Wrocławiu, Pradze i Lubuszu. Do Polski powrócił w 1374, ostatnie lata życia spędzając przede wszystkim w Gnieźnie, gdzie m.in. po śmierci „czcigodnego ojca”, arcybiskupa Jana Suchywilka (zm. 1382), zarządzał dobrami kościelnymi i gdzie poświęcił się działalności literackiej gromadząc materiały historyczne i spisując swoją kronikę⁴. Zmarł w 1387 roku⁵.

Wspomniane materiały, źródła historyczne zebrane przez Janka z Czarnkowa, z łacińska zwane *Chronica longa seu magna Polonorum seu Lechitarum*, miały być podstawą jakiegoś syntetycznego opracowania dziejów Polski od czasów legendarnych do końca panowania Andegawenów⁶. Składają się na nie powstała pod koniec XIII wieku pod piórem kustosa poznańskiego Godzysława Baszki (?), interpolowana następnie przez autora kolekcji *Kronika wielkopolska*, obejmująca lata 1202-1377 *Kronika katedralna krakowska*, ponadto szereg roczników, zapisków kalendarzowych, spominków, krótkich utworów historiograficznych⁷ oraz przekazana anonimowo łacińska kronika, którą na podstawie fragmentu o „oślepieniu Jarosława (Bogorii), arcybiskupa gnieźnieńskiego” rozpoznano jako dzieło ówczesnego archidiacona Janka z Czarnkowa⁸.

Tekst Kroniki w zachowanej postaci pozbawiony jest wstępu, początkowych rozdziałów i zakończenia. Całość rozpoczyna się opisem ostatnich dni życia Kazimierza Wielkiego (zm. 1370), jak to król leżąc chory w klasztorze cystersów w Koprzywnicy „ślubował Bogu i św. Zygmunтови, że chce podźwignąć z ruin świątynię plocką, w której ze czcią przechowywały się relikwie Zygmunta króla i męczennika”⁹, następnie nakreślone zostały rządy Ludwika Węgierskiego, regencja jego matki Elżbiety Łokietkówny oraz okres bezkrólewia do 1384 roku. Kronika powstała jako dzieło naocznego świadka lub uczestnika przedstawianych wydarzeń, względnie tego, który spisywał bezpośrednie relacje innych osób. Opowiadanie z autopsji, narracja prowadzona częściowo w pierwszej osobie a także przeplatanie rzeczy różnej wagi, doniosłych wypadków państwowych i spraw osobistych, anegdot, ciekawostek oby-

czajowych czy informacji o pogodzie, co zresztą zgodne było ze średniowiecznym pojęciem „opus historicum”, nadały poniekąd pracy Janka charakter pamiętnikarski. Tym samym zapewne można by tłumaczyć stronniczość kronikarza widoczną w niektórych epizodach jego opowieści, idealizowanie własnej osoby i sugerowanie pozytywnych o sobie opinii a oczernianie wrogów, przedstawicieli ówczesnego episkopatu: Mikołaja z Kórnika i Zawiszy z Kurozwęk, czy też roztoczenie przed czytelnikami obrazu „Królestwa Polskiego” pogrążonego w nieładzie, kiedy to „nie było żadnej stałości..., ani żadnej sprawiedliwości”¹⁰. Mimo to Kronika Janka z Czarnkowa pozostaje znakomitym dokumentem okresu przejściowego w Polsce, autentycznym, wiarygodnym i poznawczym świadectwem historii wyznaczonej zgonem Kazimierza Wielkiego a wstąpieniem na tron Jadwigi Andegawenki.

Przypisy

- ¹ Jerzy Łojek (Przyczynki do życiorysu Janka z Czarnkowa. W: „Roczniki Historyczne” XLVI, 1980, s. 134) błędnie utożsamia Janka z kanonikiem wiślickim tegoż imienia zwanym „Zarcko” występującym w aktach kamery papieskiej z 1326 roku i przyjął czas jego urodzin na około 1305 rok.
- ² Według Łojka (o.c., s. 135) nie ma żadnego dowodu na wiązanie Janka z Czarnkowem.
- ³ Zob. Arcybiskup A.J. Nowowiejski, *Płock. Monografia historyczna*. Reprint wydania z 1931, s. 45-46.
- ⁴ Andrzej Radziwiński, *Prałaci i kanonicy kapituły katedralnej plockiej w XIV i poł. XV w. Studium Protopograficzne*. Tom II Kanonicy. Toruń 1993, s. 69-70; Teresa Michałowska, *Średniowiecze*. Warszawa 1995, s. 194; Jan Dąbrowski, *Dawne dziejopisarstwo polskie (do roku 1480)*. Wrocław 1964, s. 143-144.
- ⁵ Liber mortuorum monasterii Landensis ordinis Cisterciensis informuje pod datą 5 kwietnia o śmierci „dominus archidiaconus Gneznensis”, czyli Janka z Czarnkowa. Wojciech Kętrzyński (MPH V, Warszawa 1961, s. 481) ustalił, że Janko zmarł między 26 grudnia 1385 a 24 kwietniem 1387.
- ⁶ Michałowska, o.c., s. 190; Tadeusz Witczak, *Literatura Średniowiecza*. Warszawa 1990, s. 66.

- ⁷ Witczak, o.c., s. 66; Brygida Kürbis, *Dziejopisarstwo wielkopolskie XIII i XIV wieku*. Warszawa 1959, s. 21, 27; Janusz Biernak, *Fragment 1333-1341 w twórczości dziejopiskarskiej Janka z Czarnkowa*. Część 1. W: „Zapiski Historyczne” XLVIII 1983, z. 4, s. 55-29; tenże, *Fragment 1333-1341 w twórczości dziejopiskarskiej Janka z Czarnkowa*. Część 2. W: „Zapiski Historyczne” XLIX 1984, z. 1, s. 5-28.
- ⁸ *Kronika Jana z Czarnkowa*. Tłum. Józef Żerbiłło. Oprac. Marek D. Kowalski. Kraków 1996, s. 42; Tekst łaciński Kroniki Jana z Czarnkowa w opracowaniu Jana Szlachtowskiego w: MPH II. Wyd. August Bielowski. Warszawa 1961, s. 619-620.
- ⁹ Dalej mowa, że w sprawie „obejrzenia zwalisk świątyni” Jan z Czarnkowa wysłał do Płocka „szlachetnego męża Jana ze Skrzywna, kapelana dworu królewskiego” (Kronika Jana z Czarnkowa, s. 23-24). Wola króla co do naprawy murów katedry nie została spełniona (zob. Arcybiskup A.J. Nowowiejski, o.c., s. 190), zachowała się natomiast darowana przez ostatniego Piasta herma na relikwie św. Zygmunta, wspaniały zabytek sztuki złotniczej wykonany najpewniej w Krakowie (*Dzieje Płocka*. Tom 1 Historia miasta do 1793 roku. Pod redakcją Mariana Kallasa. Płock 2000, s. 93; Kazimierz Askanas, *Sztuka Płocka*. Płock 1991, s. 95-96.

Summary

Janko (Jan) was born at Czarnków about 1320. He was probably educated at the University of Bologna and started his career in 1348 as an episcopal chancellor in the diocese of Schwerin. He became a canon in Poznań cathedral chapter by 1356 and afterwards in Wrocław, Kruszwica, Kraków and Płock in bishop's Stanisław Sówka from Gulczewo days. In 1366 he took up a royal sealer's (Deputy Chancellor of the Crown) duties at the king Kazimierz the Great's court. After the death of the king he took part in a plot against Kazimierz the Great's successor, Louis the Hungarian, he was deprived of all his offices and exiled in 1371, but returned a few years later. He died at Gniezno in 1387, where he passed the remainder of his life. Janko was not only a churchman and a politician, but first of all he became famous as an author of the Chronicle. In this excellent work he presented a description of the reign of Louis of Anjou, regency of his mother Elisabeth (Łokietkówna), interregnum to 1384 and events he witnessed.